

S. Dušanić se v svojem prispevku zadrži na nenavadnem tekstu nagrobnih verzov napisa iz Singidunuma, ki ga je objavil Vulić in kjer nastopa zanimiv naziv za Haronovo barko (cuillula). Avtor je natančno razčlenil jezikovno pokrelo imena in njegovo vsebino.

M. Mirković (v knjigi so ime nekajkrat izmaličili v Miković) je na podlagi že znanih vojaških diplom, predvsem pa na podlagi pred kratkim odkritega izrednega kosa, ki ga je objavila D. Vučković-Todorović sestavila pregledno zaporedje avksiliarnih enot, ki so bile v flavijskem času razporejene v Meziji. Pri tem je avtorica opozorila na zgodovinsko zanimivost, da je prišlo do večjega kopičenja vojaštva že ok. leta 70 in da se v tem kaže verjetno napeto vzdušje, ki je pripeljalo do Domicijanovih vojn z Dačani in barbari na panonski meji.

P. Petru

J. J. Wilkes: *Dalmatia*. London: Routledge and Kegan Paul 1969. XXVII + 572 str. 24 sl. 59 tab. 1 karta v prilogi. (History of the Provinces of the Roman Empire [2].)

Placet etiam (Varroni), *ut Delmatiam quoque, non Dalmatiam pronuntiemus, quoniam a Delmino, maxima civitate tractum nomen existimetur* (Velii Longi de orthographia [ed. H. Keil. Grammatici Latini, VII str. 73, 6], prim. Cassiodori de orthographia [ib. str. 155, 6]). K temu zapisu sicer Wilkes v svojem delu ni zavzel stališča, kakor se tudi ni ukvarjal s problemom imena *Salona* ali *Salonae*, vendar bo do nadaljnjega njegova knjiga »dalmatinska biblija«, ki jo bomo jemali v roke vsakokrat, kadar bomo imeli opraviti s to provinco, čeprav ne bomo mogli na vse, kar je zapisano, prisegati, in čeprav bomo zdaj to zdaj ono v knjigi zaman iskali. Pogrešali bomo na primer že izvrednotenje Varronovega znanja. Varro je bil odličen poznavalec Liburnije in Dalmacije, s katerima se je verjetno posebej rad ukvarjal, v svesti si svojega lastnega ilirskega kognomena, ki ga je bil pridobil davni prednik: *Varro cum de suo cognomine disputaret, ait eum qui primus Varro sit appellatus, in Illyrico hostem Varronem nomine quod rapuerat et ad suos portaverat, ex insigni facto vocabulum meruisse* (Funaioli, Grammaticae Rom. frg. I 342). Gre za prvo ilirsko vojno 229/228 pred n. e. in naš junak je C. Terentius C. f. M. n. Varro, cos. 216. Sam antikvar in arheolog Varro pa je bil leta 89 pred n. e. (?), k letu glej Broughton, MRR II 86) verjetno legat v delmatski vojni, ki jo je vodil prokonsul C. Cosconius. Ob tej priliki je potoval skozi Liburnijo (Varro r. r. 2. 10. 8, glej tudi 10. 7. 9. Cichorius, Römische Studien [1922] 191) in se je kot znanstvenik zanimal za obe področji. Lahko da je iz njegovega znanja črpal tudi Cezar kot prokonsul pri svojih ilirskih kombinacijah (Wilkes 38 jih neupravičeno zavrača, prim. pa 319), kar bi — po konjekturi — nakazovalo tudi zanimivo in presenetljivo dejstvo, da so se liburnijska mesta povsem opredeljeno udeležila državljske vojne. Izčrpnega prikaza in osvežitve tedanjih dogodkov doslej še ni bilo in tudi W. ga ni podal. Kot zadnje h temu glej Veith v: Strena Buliciana (1924) 267.

Kdor obravnava provinco Dalmacijo, nikakor ne bi smel pozabiti na »liburnijsko vprašanje«, da tako rečemo. W. se mu je izognil. Podobno se tudi ni spuščal v premnoge druge probleme iz upravnno-tehničnega sklopa. Stanje znanstvenega raziskovanja na tem področju je deloma razvidno iz Alföldyjeve knjige *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien* (1965) 68. Iz virov lahko brez nadaljnjega povzamemo, da so Rimljani Liburnijo do Marka Avrelija obravnavali ločeno od Dalmacije. Po markomanskih vojnah je bila politično zelo verjetno priključena Italiji (meje?! glej tudi A. Degrassi, *Il confine nord-orientale dell'Italia romana* [1954] 94), kot se da dokazovati na podlagi njene tedaj in pozneje izpričane pripadnosti k prokuraturi *alimentorum* (CIL III 6753 = ILS 1396. CIL VIII 822 + 12345 = 23963 = ILS 1347 + add. III p. CLXXIV). Elementi, ki nakazujejo neke vrste ločeno liburnijsko zono in ki deloma koreninijo že v prazgodovini (odnosi do Picena, »liburnijski cippus«, »gynaikokratia«), so sledeči: (1) Venetsko obarvani način poimenovanja (prim. nazadnje *Untermann, *Venetisches in Dalmatien*, v: *Godišnjak [Akad. BiH]* 7, 1970, 5). (2) V času ilirskega osvobodilnega boja 6—9 n. e. je

bila Liburnija hkrati z Japodijo podrejena upravnemu oficirju z nazivom *praefectus civitatium*, CIL V 3346 = ILS 2673, in je potemtakem skupaj z japonskim področjem pripadala h *conventus Scardonitanus*, Plin. n. h. 3. 139. (3) Nekatero posle javnega značaja so *civitates Liburniae* opravljale samostojno, CIL III 2808, prim. 9879 = ILS 7156 in AE 1938. 68 (za Tiberija). (4) Kot Galija, Germanija in Dacija je tudi Liburnija imela v deželnem glavnem mestu Scardona svoj lastni Avgustu posvečeni oltar — *ara Augusti*, CIL III 2810 = ILS 7157. ILJug 247 (1. st.). (5) K mestom pri Pliniju, kjer je omenjena Liburnija, prim. W. 487. (6) V Liburniji prevladuje *tribus Claudia*, v ostali Dalmaciji *Sergia*. (7) IGR IV 186 spričuje, da je neki poduradnik v finančnem resorju opravljal službo tudi za Dalmacijo Istro in Liburnijo. (8) *Divisio orb. terr.* 10 formulira: *Raetia, ager Noricus, Pannonia, Illyricum, Dalmatia, Liburnia*. (9) L. Artorius Castus je bil *procurator centenarius provinciae Liburniae ius gladi* (prim. Wilkesovo zadrego na str. 329). (10) Pretorijanske kohorte so bile rekrutirane le v Liburniji, v ostali Dalmaciji — kot se da dokazovati za epoho od Hadrijana do Septimija Severa — pa ne (k temu bo objavljena študija v reviji *Historia* 20, 1971). Celo vrsto drugih elementov izpuščam. V Liburniji, na primer, ni zaslediti beneficiarijev *consulares* (W. 123); opaziti je zelo zgodnjo urbanizacijo; onomastične razlike med liburnijskim in dalmatinskim ozemljem so zelo ostre (Rendić-Miočević v: Zbornik Instituta za historijske nauke u Zagrebu 1, 1955, 125); močna legijska rekrutacija v liburnijskih mestih; senatorske družine so pogosteje povezane z Liburnijo kot z Dalmacijo itd. Bralec bi pričakoval, da bo avtor zavzel do vseh teh problemov svoje stališče ali, če že ne to, jih vsaj omenil.

W. obravnava eno centralnih in najzanimivejših provinc rimskega imperija, prav tisto, skozi katero je potekala njegova os, kar pomeni historično danost, ki je igrala usodopolno vlogo skozi ves srednji vek prav do najnovejšega časa. Na razvalinah te upravne enote so nastale hrvaške in srbske zgodnj srednjeveške kneževine, na kar bi bilo po mojem mnenju treba na koncu opozoriti, ne le zaradi vprašanja kontinuitete, ki je danes v ospredju, ampak tudi zato, ker je nad večjimi predeli rimska oblast obstajala dalje, juridičnim zahtevam nad drugimi pa se rimski dedič Carigrad do svojega konca ni odrekel.

Zadnja monografija o celotni Dalmaciji — H. Cons, *La province romaine de Dalmatie* (1882) — je bila zastarela že pred prvo svetovno vojno. Imeli smo še dela kot *L. Vojnović, *Histoire de Dalmatie* (1922) ali *G. Novak, *Prošlost Dalmacije* (1944), delno tudi F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (1925), ki pa so v diskusijo prinesla komaj kaj novega in ki jih W. deloma niti ne upošteva v bibliografiji. Tudi RE ni zapolnila vrzeli, tu je le B. Saria doprinesel prikaz kasno-antične faze (Suppl. VIII [1956]). V zadnjih dvajsetih letih so znanstveniki skušali popraviti zamudo, tako: A. Jagenteufel (1958) s pregledom provincialnih guvernerjev do Diokletijana; M. Pavan (1958) z vidika vodilnih rodbin; G. Alföldy (1965) z družbenega in poselitvenega vidika, ki je dobro upošteval tudi tok dogodkov in stanje teh vprašanj v znanosti; dalje isti * (1969) s temeljnim delom o osebnih imenih, knjigo, ki odlično služi pri studiju in je gotovo spodbuden zgled še za ostale province. *J. Ferluga (1957) je obdelal bizantinsko upravno fazo. *J. Russu (1969) je predložil celoten pregled nad Iliri. Na tem področju je zdaj osnovno važna knjiiga *F. Papazoglu o srednjebalkanskih plemenih v predrimskem obdobju (1969). Primerjati je treba tudi *A. Stipčević, *Gli Iliri* (1969) in njegovo *Bibliographia Illyrica* (1967). Tudi ne smemo izpustiti monografije o plemenu Delmatov, ki jo je v Godišnjaku (Akad. BiH) 4, 1966, 27—92 in 5, 1967, 5—101 objavil M. Zaninović. In zlasti ne bi smeli prezreti doprinosov *K. Kurza k ekonomiki province, med zadnjimi na primer *Die Wirtschaftsgebiete in vorrömischen Dalmatien* (v: *Razpravy Československé akademie věd, Rada společenských věd, Ročník 80, sešit 5, 1970*), z bibliografijo vseh svojih predhodnih analiz. W. jih delno sploh ni upošteval. Glede jezika prim. monografsko-leksikalni

* Z zvezdico označujem tista važnejša dela, ki jih avtor ne navaja ali pa jih ni mogel več upoštevati, ker so izšla po letu 1967.

povzetek, ki sta ga podala H. Krahe (1955) in A. Mayer (1957). Še vedno važna je studija A. Betza (1938) o redni vojski v provinci, ki jo je zdaj dopolnil G. Alföldy s svojim delom o avksiliarnih enotah (v: *Acta archaeologica Acad. scient. Hung.* 14, 1962, 259—296). Za krščanstvo je — razen Buličevih analiz — še danes nenadomestljivo delo (čeprav zelo potrebno izpopolnitev) J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie* (1906); prim. tudi disertacijo *A. M. Strgačiča, *Krščanstvo u rimskoj provinciji Dalmaciji do milanskog edikta 313* (Šibenik, 1941), ki jo običajno vsi prezrejo, in predvsem knjigo o krščanstvu v Salonah, ki jo je leta 1951 napisal E. Dyggve. Izpustiti moram celo vrsto važnejših monografij, kot na primer, G. Alföldyjevo o senatorjih iz Dalmacije v: *Epigraphische Studien* 5, 1968, 99, itd. Vendar je vse lahko pregledno iz W. dela.

Vsi raziskovalci Dalmacije so spregledali danes deloma že zastarelo, v svojem času pa vendar sveže in neposredno napisano prosopografsko monografijo o guvernerjih Dalmacije od Avgusta do Diokletijana, ki jo je napisal *S. Ljubić v: *Rad JAZU* 31, 1875, 1—68. Pričakovali bi, da jo bo Jagenteufel v svoji monografiji (pa tudi drugi drugje) vsaj omenil, če že ne kritično izvednotil. V tem sklopu prim. tudi pregledni doprinos *F. Bulića k Apolloniju Febadiju v: *V. Jagić-Festschrift* (1908) 699—705 in v *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 32, 1909, 3—11.

W. začne s pisanim, posrečeno prikazanim geografskim pregledom, ki je osnovno važen za razumevanje tako raznolikega življenja in tako zapletenega razvoja Dalmacije. Zemljevid, ki je priložen, namreč ne more zadostno ponazoriti razdrobljenosti pokrajine na kraška polja, vrtače, rečne doline, črnogorski krš, obalni pas in visoke planote v notranjosti.

Kljub Beaumontu (*Journal of Hellenic Studies* 61, 1936, 159) in Brunšmidu (*Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens* [1898]) — priključili bi lahko še dela *P. Lisičar, *Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu* (1951) poleg dolge vrste drugih njegovih doprinosov, dalje, *M. Nikolanci v reviji *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 54, 1952, 189 in 61, 1959, 81 in 62, 1960, 31 ali *M. Parović-Pešikan v reviji *Starinar* NS 11, 1960, 21 in 13—14, 1962—63, 211 — na katere je avtor oprl poglavje o Grkih in Ilirih, je še marsikaj ostalo nejasno. Verjetno bi analiza ilirskega plemena Hyleis (str. 5) iz Liburnije in istoimenske špartanske file ilirskega izvora vodila pregloboko v prazgodovino (prim. F. Kiechle, *Lakonien und Sparta* [1963] 117). Toda avtor se na primer tudi ne dotakne vprašanja posredovalcev »grškega« trgovanja, Kolhijcev in Feničanov, niti ne legende o Kadmu in Harmoniji. Mimogrede je treba omeniti, da Veneti niso prišli iz Paflagonije (str. 6). Celotno poglavje daje sicer pregled nad Grki in grškimi elementi v obalnem pasu — v notranjost ne seže — vendar ne da bi jih avtor vključil v sredozemska dogajanja in povezal s celotnim zgodovinskim potekom. Karta, ki jo je dodal, je zelo koristna. Preseneča nas, da ne omenja Ilirov v Grčiji in drugje, kamor so prišli delno po romarskih poteh delno kot vojaki ali pa so jih zanesle politične igre (ilirske princeze).

Podobne pomanjkljivosti opazimo v naslednjem poglavju, kjer avtor manj zavzema stališče do ravno v zadnjem času dokaj obravnavanega ilirskega kraljestva (230—167 pred n. e.) kot do rimske politike v zvezi z njim. Tu je znanost pomaknil za važen korak naprej, namreč pri razumevanju skrivnostnih odnosov in reakcij Rima do balkanskega polotoka. Čeprav močno razčlenjeni in razcepljeni polotok — geografsko in etnično — v Rimu ni vzbujal kakega poželenja, je pa bil vendar politično izredno važen, posebno v primeru vmešavanja močnejših sil. Principa, držati balkansko prebivalstvo majhno in razcepljeno, so se Rimljani oprijeli takoj po Hanibalovih vojnah. Na drugi strani je zelo govorna Cezarjeva ponudba v začetku leta 49, da bi bil pripravljen svojo moč in svojo armado zamenjati za Illyricum in eno legijo, prim. *Plut. Caes.* 31 itd. in tudi M. Gelzer, *Caesar* (1960) 175. Te epizode W. ne omenja, je pa po mojem mnenju ključ za razumevanje poteka civilne vojne v Iliriku. Razen tega so se po Cezarjevi smrti takoj dvignila ilirska plemena, zajela P. Vatiniija, uničila 5 kohort in ubila legata Baebija. Vendar Ilirik potem ni ostal brez armade kot zmotno predpostavljaja W. str. 91.

Uvodna štiri poglavja obravnavajo torej danosti in razvoj dogodkov na tem ozemlju do nastanka rimske province: Najprej prikaže počasno — kar je karakteristično — grško prodiranje, ki mu sledi faza koloniziranja v 4. st., ko se je pravzaprav šele začela odpirati notranjost sredozemskemu svetu, tedaj so namreč začeli krčiti ilirski pragozd in ga počasi spreminjati v polja in pašnike. Nato obravnava ilirsko kraljestvo, uo katerem se v zadnjem času mnogo piše in govori, ki pa še vedno ni do kraja vdeleno v regionalni razvoj in okvir tedanjega političnega dogajanja. Avtor pokaže, kakšno stališče je izzvalo pri Rimljanih in kako so v nadaljnjem nastali prvi rimski oporniki na ilirski obali. Posebno važna za razumevanje nastanka province je faza državljskih vojn, ko je po vsej verjetnosti Naronna bila glavno mesto Ilirika, in njihovega odmeva po balkanskem prostoru. Čudimo se jasnemu stališču lokalnega prebivalstva z ozirom na rimske notranje strankarske odnose in trenja. Pri tem je bilo izgubljeno skoraj vse, kar so si Rimljani v prejšnjih desetletjih izborili in uredili. Vendar je Avgust rešil položaj z eno potezo in je v pravem pomenu besede odvzel možko silo ilirskim protagonistom (s sistematično rekrutacijo, kot navadno; obdelava te teme še manjka, tudi pri W.) in sicer Japodom popolnoma, Delmatom pa na pol, kajti leta 6 n. e. so še zbrali toliko moči, da so tvegali upor, čigar plameni so zajeli vso južno Panonijo. S tem je bil načrt Rimljanov, da bi anektirali svobodno Germanijo do Labe, zavrt in na drugi strani doseženo, da je bil jasneje izoblikovan položaj različnih ilirskih in liburnijskih ljudstev pod rimsko oblastjo. P. Cornelius Dolabella je dal provinci trden okvir in posrečeno, predvsem pravično upravo. To moramo ocenjevati kot konkreten uspeh upora, kar znanstveni svet stalno spregleda.

Tu W. zaključí organsko kontinuirano pripovedovanje, poda to kar vemo o mejah province in obravnava namestniško upravo do Galijena.

Pri navajanju mej province bi vsekakor pričakovali, da bo omenil problematiko črte Emona—Neviodunum—Siscia. Niti z besedico ne omenja dolgega zidu, stolpov, stražnih postaj, utrd in kastelov, ki tvorijo tzv. *Claustra Alpium Iuliarum* — zapore, ki se začenjajo pri Tarsatici in so bile sistematično zgrajene v obrambo severo-vzhodne meje Italije v 4. stoletju ter igrale važno vlogo v času od Diokletijana do Justinijana. Po vsej verjetnosti so prav te zapore predstavljale severo—zahodno mejo Dalmacije (prim. tudi *Suičevo delo »Granice Liburnije kroz stoljeća« v: Radovi Instituta JAZU u Zadru 2, 1955, 273 ter »Liburnia Tarsaticensis«, izšlo v zborniku *Adriatica praehistorica et antiqua*, Zagreb [1970] 705—716).

Pri obravnavanju severne meje Dalmacije bi nemara kazalo upoštevati tudi *Sergejevskijev doprinos k problemu *Ad Basante* (v: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Arheologija, NS 13, 1958, 261), kakor tudi tistega, ki ga je objavila *M. Baum v: Članci i gradja Zavičajnog muzeja u Tuzli 1, 1957, 10. Meja med Dalmacijo in Panonijo poteka navidez nenaravno. Očividno so pri njeni določitvi odločevali vojaški vidiki in vprašanje preskrbe. Pri poteku meje Dalmacija—Mezija je poleg *Vuličevega članka »Zapadna granica Gornje Mezije« v: Glas Srpske kraljevske akademije 160, 1934, 54—58 zdaj posebno važen še doprinos *Bojanovskega v: Arheološki radovi i rasprave 6, 1968, 241, ki ga W. seveda ni mogel več upoštevati.

Mnogo lokalizacij je negotovih, bilo bi dobro, da bi jih avtor pustil negotove (zlasti v Liki [str. 264]; *Metulum* [str. 266] je lokaliziran pravzaprav le na podlagi CIL III 10060 + p. 2670 s. v., torej napisa z dvoumno interpretacijo; dalje *Albius Mons*, *Baebii Montes* [prim. str. 79], itd.). K *municipium Cel()* glej zdaj še pravkar citirano studijo Bojanovskega (str. 172). Glede meje Japodov bi bilo neobhodno potrebno privzeti *Degrassijevo studijo »Ricerche sui limiti della Giapidia« v *Scritti vari di antichità* 2 (1962) 749 (str. 54). Pri Tavriskih se W. drži stare nedokumentirane lokalizacije; upošteval je Alföldyjevo studijo (Historia 15, 1966, 224), ni pa še mogel poznati *P. Petrujeve (Arheološki vestnik 19, 1968, 359), ki se mi zdi točnejša (str. 50).

Izčrpne — kompozicijsko v primeri z drugimi poglavji celo preveč izčrpne — analize je bila deležna zgodovina rimske vojske v Dalmaciji. W. ne obravnava samo kronološko njenega delovanja, ampak se posveti tudi njeni

organizaciji in socialno-ekonomskemu položaju. Obdela tudi področja rekrutiranja, dedukcijo in naseljevanje veteranov. Ne bom trdil, da ne bi mogla biti ta poglavja konciznejša in mestoma jasneje napisana, da bi ne bilo potrebnih k njim nekaj skic (npr. str. 103 in večkrat), so pa vsekakor izredno koristna in bi lahko služila kot vzorec za druge poizkuse te vrste v ostalih provincah.

Naslednja analitična skupina obravnava domače rodove ter njihovo lokalizacijsko, družbeno in socialno problematiko. Izčrpno je obdelana urbanizacija, ker je neobhodno potrebna za administrativno organizacijo province. Pri tem je avtor plastično izdelal podobo urbanizacijskega procesa, ki sukcesivno poteka od obale v notranjost (vse do Save), kar se da v dalmatinski pokrajini posebej dobro opazovati.

Sledi sklop poglavij, ki jih je W. posvetil vodilnemu sloju v provinci, municipalnemu plemstvu, vse od pozne republike dalje. Posebno pozornost je posvetil izvoru tega plemstva. Ločeno obravnava senatorske in viteške familije, ki izvirajo iz Dalmacije. Sicer pa iz časa po Diokletijanu ni ostankov lokalne uprave, a vsekakor bi bilo treba pri tem omeniti, da je upravo sukcesivno prevzemala cerkev in bi morali zaradi tega tudi cerkvene dostojanstvenike prištevati k vodilnemu sloju.

Iz družbeno vodilne skupine je avtor izključil — deloma neupravičeno — cesarje, družino sv. Hijeronima, kasnoantične mogotce in visoki kler. Dobro bi bilo, da bi omenil tradicijo o antičnem izvoru poznejših dalmatinskih družin, kot so bile Grisogono (o tem Alföldy v: *Epigraphische Studien* 5, 1968, 144 op.) ali *comites de Veglia*, poznejši Frangapani, ki so svoj rod izvajali od starorimskih plemičev Anicijev (pravilnejše pač Raecii, prim. tudi mojo op. v: *Claustra Alpium Iuliarum* 1 [1971] 47 in 49).

Ob tej priliki bi bilo gotovo vredno analize vprašanje, ali je M. Vipsanuis Agrippa izviral iz Dalmacije ali vsaj teoretično mogel izhajati — trditev, ki jo je v svoji monografiji (1933) postavila M. Reinhold. Gentile je redek, skoncentriran v Dalmaciji in v vzhodni Cisalpini, drugod nastopa le sporadično (prim. J. Untermann, *Die venetischen Personennamen* [1966] zemljevid 9). K temu še en element: Agrippa je svojega prijatelja mladega Oktavija leta 44 peljal zaradi studija v Dyrrachium. Zakaj v Dyrrachium?

Zelo zanimivo je vprašanje o menjajoči se igri med mestom in deželo, o medsebojnem dopolnjevanju. Orisane so difference in divergence, ki segajo od domačinskega prazgodovinskega sloja do visokega mestnega nivoja, od ilirskega kraljestva do pozne antike.

Sledi pregled nad trgovskimi predmeti. Na tem področju je avtor imel na razpolago zelo pičila predдела, pa tudi izkopani material leži v glavnem neobjavljen in neobdelan v muzejskih depojih. Iz teh razlogov seveda ni bilo mogoče podati kakih zaključkov, kvečjemu bi morda lahko bolj popolno upošteval žigosano robo.

Dalmacija je ena od redkih provinc — vsaj en njen del — pri kateri lahko relativno dobro zasledujemo prehod v pozno antiko, v bizantinsko upravno fazo. Epigrafski podatki v Salonah segajo do zadnje minute pred avarskim vdorom in slovansko zasedbo. V glavnem seveda podani skozi krščansko prizmo in krščansko pričevanje. Odnosi med zgodnjimi slovanskimi kneževinami in romanskimi enklavami oziroma romansko-bizantinskim otočjem, kot rečeno, v W. knjigi niso več obravnavani, kakor tudi ne delež vzhodnega imperija pri oblikovanju slovanskega zgodnjega srednjega veka.

Nastanek province za arheološko-historične specialiste ni dovolj natančno obravnavan. Avtor je problematiko začetkov odpravil dokaj površno (str. 167). Prav tako ni zadostna obdelava upravne ureditve za časa republike. Nezaдостno je podan problem Ilirika. W. se ne spušča v problematiko izraza *provincia Illyricum* (str. 82) in tudi ne v diskusijo o vprašanju *Superior provincia Illyricum*. Prav tako nima trdne podlage skupina »tiberijskih ustanov« mest v Liburniji, kot jo je izdelal G. Alföldy (potem ko je nanjo opozoril B. Saria v *Laureae Aquincenses* 1 [1938] 245—255) in W. prevzel (str. 487).

Vprašanje *princeps, praepositus, praefectus* ni jasno postavljeno (str. 193). Nenavadnega pojava, da je P. Silius Nerva hkrati opravljal službo v severni

Italiji in bil prokonsul Ilirika avtor ni podrobneje obravnaval (str. 205). Zakaj sta Cn. Minucius Faustinus in Q. Marcius Turbo — oba iz Dalmacije — za časa Trajana in Hadrijana poveljevala v Dakiji? Upoštevati bi bilo treba, da so dobili nalogo odpreti dakijske rudnike tedaj prav delmatski specialisti in delavci. Manjka pregled nad raznimi vrstami provincialno-upravnih služb namestnikovnega urada, podobno kot sta ga predložila za Panonijo A. Dobó, Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien (1968), za Norik pa G. Winkler, Die Reichsbeamten von Noricum (1969), zlasti, ker je provincialna uprava v primeri z vojno službo premalo jasno prikazana.

Naj na tem mestu naštejemo še nekaj netočnosti. K *Parthini* (str. 165) bi bilo brezpogojno treba citirati *Swoboda, Klio 30, 1937, 290. — Pri CIL III 8308 (str. 174 op. 7) predlagam več previdnosti. — Str. 206 op. 5: citat ni točen. — CIL III 2878 (Nedinum) ni M. Tarius C. f. Triera Tariae (kot W. na str. 331 in G. Alföldy, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia [1969] 313, ko oba obravnavata Triera kot kognomen), ampak *M. Tarius C. f. triera(rcha) Tariae* (ime ladje). — K Izidi v Dalmaciji (str. 428) prim. zdaj *L. Vidmar, Sylloge inscriptionum religionis Isiacae Sarapiacae (1969) str. 293. — M. Caecilius Africanus, praef. coh. VIII vol. (W. str. 151 op. 5) ne more biti ista oseba kot jurist Sex. Caecilius Africanus, ker sta prenomena različna (na kar je opozoril prof. M. Leglay). — Not. sc. 1912, 379 je na str. 473 spodaj napačno izpisano (glej tudi AE 1913, 193), ni namreč *praef. coh.* itd., ampak *praef. fabr., trib. coh.* (na kar je opozoril prof. M. Leglay). — Poljedelstvo kot osnova za gospodarstvo liburnijskih mest pride v poštev le za področje Ravnj Kotari, drugod je treba predpostavljati kot glavne panoge pastirstvo, pomorstvo, ribolov (str. 194, 315). — V Caski na otoku Pagu je stala le ena vila, ne mesto (str. 199). — Za Senijo bi moral avtor upoštevati pregled, ki ga je predložil *J. Klemenc v delu: Hrvatski kulturni spomenici (1940) str. 1—10 pod naslovom »Senj u prehistorijsko i rimsko doba« (k str. 200). Od leta 1965 dalje bi bilo treba upoštevati tudi lokalni časopis *Senjski zbornik.

Iveri, ki so odpadle v teku analiziranja, obravnavanja in med pripovedovanjem toka dogodkov, je avtor zbral na koncu. Med njimi važne in za specialista posebej koristne drobne analize kot na primer o zgodnjih vojaških cestah, rekrutiranju v legije in avksilija, virih k dalmatinskim ljudstvom (str. 481, zelo dobro), k topografiji mesta Lissus itd. Manjka pa, tako mislim, še to in ono, na primer pregled, kje vse in na kakšnih položajih oziroma službah najdemo Dalmatince v imperiju. Pogrešamo tudi tabelo vojaških enot, v katere so razporejali Dalmatince.

Posebej za nas Jugoslovane zelo zanimivo knjigo zaključujejo bibliografija in indeksi.

Dodal bi nekaj bibliografskih dopolnil:

J. Dobiáš, Dějiny Československého území před vystoupením Slovanů (1964).

S. Gunjača, Topografska pitanja na teritoriju stare cetinske županije s ekskurzima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma (1937).

K. Kurz, Zu den sog. treibenden Kräften in der wirtschaftlichen Entwicklung des antiken Dalmatiens. Živa antika 17, 1967, 185—194.

K. Kurz, Zur Ethnizität der Japoden. Listý filologické 90, 1967, 167—189.

K. Kurz, Zur Landwirtschaftsstruktur im römischen Dalmatien. Živa antika 18, 1968, 249—259.

K. Kurz, Zum Charakter der Geldwirtschaft im Japodengebiet. Arheološki vestnik 20, 1969, 27—33.

A. Stipčević, Gli Illiri (1966).

L. Várady, Additional Notes on the Problem of the Late Roman Dalmatian cunei. Acta antiqua Acad. scient. Hung. 11, 1963, 391—406.

Končno poglejmo še napake v pisanju: Dosledno napačno so pisana neka-tera zemljepisna imena. Navajam samo nekaj primerov (prim. k temu indekse in zemljevide v odličnem delu Jadran, vodič i atlas, Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod, s. a.).

	prav:		
Quarnerno	Quarnero	Romanja	prav:
Gačkopolje	Gacko Polje	Moravice	Romanija
Imotskipolje	Imotsko Polje	Otočač	Moravica
Zrmanja	Zrmanja	Vitoroz	Otočac
Duvanjskopolje	Duvanjsko Polje	itd.	Vitorog

Nekaj napak je tudi na zemljevidih, pri katerih včasih manjka legenda. Tu in tam avtor napačno piše osebna imena: Devoko namesto Deroko; Detlefson namesto Detlefsen; Gabrovac namesto Gabrovec; Katačić namesto Katičić; Peterson namesto Petersen.

Tudi mnogi citati so napačno napisani, zlasti pri sestavkih z naslovi v slovanskih jezikih (posebno v bibliografiji). Prim. tudi str. 510: pri Barb manjka naslov studije; pri Bauer na str. 511 manjka navedba publikacije. Tiskovne napake niso pogoste.

Serija, v kateri je izšlo W. delo, se imenuje »History of the Provinces of the Roman Empire«. Ali lahko napišemo zgodovino province? Na eni strani imamo neorganske, slučajne, neenakomerno ohranjene in nesistematične viře, na drugi strani pa vkljub upoštevanju določenih enot prebivalstva, vendarle zgolj enoto, ki sloni na vsakokratnih vojaških, upravno-tehničnih in ekonomskih danostih. Spričo tega dejstva je lažje govoriti o razvojni liniji kot o zgodovini v pravem pomenu besede. V tem smislu je — duhovito — tudi Wilkes izpeljal svojo nalogo in prav zato ni predložil »zgodovine«, ampak nam bolj ali manj spretno prikazal tok dogodkov in nanizal tematske analize, pri čemer pa je vendarle opazna jasna tendenca, podatki vsaj začasno sintezo. Zaradi tega je knjiga s stališča historično zainteresiranega bralca preobširna in zlasti kompozicijsko neuravnovešena (poglavje: arhitektura, umetnost, umetna obrt na primer enostavno manjka), vendar je tako za zgodovinarja kot arheologa silno važna in zelo uporabna. Izdajateljem moramo biti hvaležni, da so jo privzeli v serijo. Nekaj pa redaktorjem težko oprostimo: nadvse potrebna serija je nudila izvrstno priložnost, da bi z njo dobili zemljevide provinc, izdelane po enotnih kriterijih, a te priložnosti niso izkoristili.

J. Šašel

Emil Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*. Dissertationes et monographiae 10 (1970) Priština—Beograd, Muzej Kosova ter Arheološko društvo Jugoslavije, velika 8°, 89 str., 21 tab., 4 priloge, povzetek v angl.

Kotlino Kosovega ob zgornjem Ibru loči od dolinskega bazena ob srednjem Ibru malone neprehodna ibarska klisura. In tako med 27 km oddaljenima Kosovsko Mitrovico, ki je glavno mesto Kosovega, in Sočanico, ki je središče dolinskega bazena, razen vodne poti in konjskih stez ni nobene direktne komunikacije. Z najbližjo in v tem področju iz davnine glavno karavansko potjo Primorje—Makedonija, ki je vezala Kosovsko Mitrovico z Novim Pazarjem po grebenu Rogozne, je bil sočaniški sektor povezan z 10 km dolgim priključkom čez Plakaonico že v antiki, kot kažejo ostanki mostu čez Ibar in Čerškova rekognosciranja. Druga linija, ki je Sočanico vezala s svetom, je tekla vzdolž Ibra in prestopila v bazen Zapadne Morave. Slednje področje je malo preiskano, iz njega je znano le naselje pri Rudnici, kjer je na spomeniku CIL III 14606 omenjen *centurio officinarum*, sekcijski šef rudnega revirja, ter drugo pri starem rudarskem naselju Bela Stena, kjer so naleteli na rimsko nekropolo (str. 70).

Vse navedeno ozemlje je bogato rud (svinec, srebro, zlato) in spada danes pod rudarsko upravo Treptce. Pred turško dobo, ki je pomenila korak nazaj v organizaciji rudarske dejavnosti, so ga upravljali srbski samostani in srbska kraljevska hiša. V področju Rogozne in Kopaonika in med njima, kjer leži Sočanica, so na številnih mestih vidna nasipališča žlindre, kupi nabrane rude, jalovina. Rudniške raziskovalne ekipe so 1926 samo na platoju Zminjaka ugotovile nasipališče s še 33.000 tonami svinčeno-cinkove rude (6% svinca, 2,8% cinka, 155 g/t zlata; prim. V. Simić, Istorijški razvoj našeg rudarstva [1951] 224). Ugotovile pa so tudi sisteme rimskih galerij, odkopov, zračnikov,